

***В.О. Сухомлинський і О.А. Захаренко: педагогічне творення майбуття
через минувшину і сьогодення***

Кузь В.Г.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація

В статті йдеться про розвиток школи, новітніх педагогічних ідей від минувшини через сьогодення до майбуття.

Ключові слова: школа ХХІ ст., біоетика, ноетика, материнська педагогіка, ідея кордоцентризму, «листи до сина».

Аннотация

В статье исследуется развитие школы, новейших педагогических идей начиная с далёкого прошлого, через настоящее к будущему.

Ключевые слова: школа ХХІ в., биоэтика, ноетика, материнская педагогика, идея кордоцентризма, «письма в сыну».

Annotation

The article considers the development of school as well as innovative pedagogical ideas from past times through present days to future

Keywords: school of 21st century, bioethics, noethics, maternity pedagogy, idea of heart-centered education, «Letters to the Son».

В основу дослідження розвитку новітніх педагогічних ідей від минувшини через сьогодення до майбуття, ми взяли наступні судження: «Тільки тоді можна зрозуміти суть речей, коли знаєш їх походження і розвиток» (Арістотель), та матеріали лонгітюдного (довготривалого) дослідження в сільських школах В.О.Сухомлинського (Павлиська школа Кіровоградської області) та О.А.Захаренка (Сахнівська школа Черкаської області); а також трактування часу:

– філософські: ще Августин Блаженний (Augustinus Sanctus, 354-430) твердив: «Я цілком усвідомлюю, що якби ніщо не приходило, то не було б і

минувшини; якби ніщо не відбувалось, то не було б майбутнього; і якби ніщо не було дійсно достеменним, то не було б і нинішнього часу...» [3, с. 657], бо «в нинішньому одночасно присутні пам'ять і майбутнє» [20, с. 126];

- психологічні: «саме творча діяльність людини, на противагу репродуктивній, робить її істотною, зверненою до майбутнього, яка створює майбутнє і видозмінює своє теперішнє» (Л.Виготський) [4, с. 5];
- педагогічні: «осмислення минулого якраз і необхідне передусім для того, щоб ясніше уявити майбутнє, а від розуміння майбутнього багато в чому залежить культура педагогічного процесу сьогодні» (В.О.Сухомлинський) [15, с. 61].

Наше дослідження спирається на новітні наукові досягнення кінця ХХ і початку ХХІ ст., зокрема на філософські течії в освіті (антропологічну, гуманістичну, герменевтичну, синергетичну), біоетику, підготовку інноваційної, глобалістичної людини (В.Кремень), Homo intelligens (Йонезі Масуда), ідеї самореалізації особистості (В.Сухомлинський), ноетики (В.М. Запорожан). «Впровадження ноетики дасть змогу модифікувати діяльність людини з урахуванням пріоритетів Ноосфери, Біосфери, а врешті решт, і конкретної особистості» [5, с. 46]. Ще чекають вирішення новітні проблеми творення і нової людини, і нової держави: «В Україні поки що не вдалося добитись суспільного консенсусу з приводу ідеї чи моделі майбутнього улаштування України, і головне протиріччя лежить у площині уявлення про те, що являє собою українська державність – відродження древньої держави, її звільнення від чужоземного гніту чи створення нової молодогої держави ХХІ століття на основі історичної спадкоємності різних культур, світового досвіду і власних програм розвитку» [12, с. 95].

Отже, потрібно невідкладно розробити новітню філософію освіти, методологічну основу новітньої метатеорії виховання.

В даній роботі ми робимо спробу розглянути розвиток минулого, сьогодення і майбуття в працях, використавши порівняння як метод дослідження. І В.О.Сухомлинський і О.А. Захаренко працювали в

неперспективних селах. Обидві школи розміщені у старих приміщеннях, а директори все життя їх добудовували, а значить будівнича справа перетворилась з необхідної в головну, провідну діяльність, що перейшла у педагогічну площину. Не випадково О.А.Захаренка і називали директором села, а школу – то толокою, то школою-родиною, бо до її становлення О.А.Захаренко зумів широко залучити спочатку педагогів, далі – учнів, потім – батьків, і врешті – усіх мешканців села. Ми робимо бінарне співставлення педагогічного процесу двох авторських шкіл – В.О.Сухомлинського і О.А.Захаренка.

Філософське, педагогічне осмислення даної проблеми потребує здійснення порівняльного дослідження, в якому не завжди можна суттєво корегувати предмет свого дослідження, що нагадує процес спостереження астрономічних явищ: їх вчений вивчає, але вплинути на них не може.

В.О.Сухомлинський, здійснюючи своє дослідження в Павлиській школі, прийшов до цікавих висновків, серед яких найважливішим є такий: материнське виховання, материнський вплив на розумові здібності дитини – важлива, непочата царина педагогіки. Необхідна не тільки родинна педагогіка, але і педагогіка окрема – материнська. Цій педагогіці належить вчити наших матерів [19, с. 252].

Не менш важливими у вихованні дітей дошкільного віку також є:

- уроки мислення, які проводилися на природі (мандри на берег озера в час вранішньої зорі, читання їм поетичних творів, розповідь казок, в теплі дні – в Куточку Краси, в холодні дні – в Кімнаті Казки). Там всі ставали поетами, всі складали казки);

- творча праця – робота рук, в процесі якої здійснюється задумане і народжуються нові думки. Розумна рука робить розумним мозок. Для розумового виховання дошкільнят корисною є спеціальна лабораторія праці – вона являється в той же час і лабораторією думки [19, с. 262].

І В.О.Сухомлинський, і О.А.Захаренко прагнули, щоб в усі роки дитинства довкілля, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти

усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою [18, с. 128]: «Природа – стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки» [18, с. 129].

Педагогічна спадщина В.Сухомлинського подібна до айсберга: нам відома і вивчена лише видима її частина, а невидима – залишається непізнаною, оскільки вчений мислив глибинно-масштабно, занурювався у праматерію фактів, осмислював їх, а на суд читача виносив прості істини, замішані на мудрості віків.

У своїй праці «Павлиська середня школа» В.О.Сухомлинський з хвилюванням визначає роль школи: «Відкрити в кожній людині її задатки і здібності, дати їй щастя цікавої, інтелектуально повноцінної, творчої праці для суспільства, для щастя народу – таке завдання школи» [14, с. 17].

Школа – не контора, де одним нараховують зарплату, «а іншим – оцінки... Школа – не бухгалтерія. Вона скрізь і завжди повинна бути храмом духовності, знань, поради і надії. У цьому її високе призначення, її роль у житті народу» [8, с. 53], - вважав О.А.Захаренко.

З переходом індустріального суспільства до інформаційного, як наголошується в «Білій книзі», «з ключовими, сутнісними характеристиками нинішньої й майбутньої освіти насамперед є її людиноцентризм, демократизація, інноваційність, безперервність, інформатизація й інші» [2, с. 7] ідеї. Зокрема В.О.Сухомлинський вперше в історії педагогіки розробив і втілював у практику роботи школи ідею самореалізації особистості на основі гуманістичного стилю взаємин між дітьми та дорослими, рівності учнів та педагогів у спілкуванні, а також створював умови до партнерства у спільних справах, спільній праці.

О.А.Захаренко виводить формулу діяльності школи ХХІ століття, де «учню має бути, як в батьківській хаті. До школи він має бігти, а не йти, знаючи, що в школі він пізнає радість відкриття своєї сутності в цьому мінливому світі. В

школі його не образять, на нього не гримнуть, а порадять, підтримають, дадуть можливість розкрити себе, свою творчу обдарованість» [7, с. 17].

Парадигма самореалізації особистості широко демократична, гуманістична за своєю суттю, бо вона має у фокусі своєї уваги дитину як центр Всесвіту, яка свої творчі здібності повинна виявити і розвивати в родині, і, найперше, мабуть, у школі. Тим, безперечно, ця парадигма і привабила мудрого сільського мислителя, нашого сучасника, академіка АПН України Олександра Антоновича Захаренка.

Формула «Серце віддаю дітям» як філософське кредо В.О.Сухомлинського відома всьому світові. Жертовним життям В.О.Сухомлинський довів, що серце його було наповнене любов'ю до дітей, гуманним ставленням до всього живого. Вважаємо, що дослідники нового часу вивчаючи науковий спадок В.О.Сухомлинського у дихотомії часо-простору, виявлять, що в кожному часі – радянському, пострадянському, за дикого чи цивілізованого капіталізму, про який поки що сором'язливо мовчать політологи, людина не може жити без серця, а школа – без «педагогіки серця» В.О.Сухомлинського. В одному з листів до сина він пише: «Якщо людину не вчити ні доброго, ні поганого, вона не стане Людиною; щоб жива істота, яка народилася від людини, стала Людиною, треба вчити її доброго» [13, с. 644]. Вчений впродовж всього свого життя впроваджував цей закон у практику роботи школи – вчив доброму добротою.

Парадигма самореалізації передбачає вироблення в дитини уявлення про школу як про місце, де вона буде сприйматися такою, якою вона є – зі своїми почуттями, думками, знаннями, проблемами, великими і малими подіями в особистому житті. В школі майбутнього, на думку В.О.Сухомлинського, мають бути максимальні умови для розвитку здібностей дітей. Серед інших і такі:

- 1) «В усіх класах, починаючи, мабуть, з IV, необхідно запровадити годину улюбленого предмета / можливо ми назвемо її годиною творчості/. В цю годину за розкладом / спочатку одну на тиждень, а згодом, за рахунок удосконалення навчального процесу, дві години в середніх і три години в

старших класах / кожний учень вивчатиме питання, що його цікавлять, заглиблюватиметься в теорію. Педагогічний колектив добиватиметься, щоб у цю годину улюбленого предмета зусилля творчої думки і фізична праця кожного учня зливались воєдино» [16, с.138];

2) «відкрити кімнату найважчих справ, де у вигляді творчих завдань будуть наочно представлені найскладніші конструкторські і монтажні задуми, над здійсненням яких треба багато думати, долати труднощі» [16, с.138];

3) відкрити в школі кабінет, в якому учні мали б можливість шукати шляхів механізувати важку працю людини в тих галузях, в яких діти отримують в школі робочу професію. В досвіді В.О.Сухомлинського це був кабінет нової сільськогосподарської техніки і малої механізації [16, с.138].

Таку школу можна назвати школою ХХІ століття, а педагогіку В.О.Сухомлинського – педагогікою майбутнього, бо час втілення в життя його ідей у масову практику – належить третьому тисячоліттю.

На питання «Яким буде навчальний заклад майбутнього?». – О.А.Захаренко відповів: «Гадаю, кожен матиме свій стиль, характер, зовнішність і оформлення. А за назвою байдуже. Школа, що особистість, не може бути копією іншої. Дитина в ній – центр Всесвіту. Учитель теж. Головна мета – виховання громадянина, господаря біосфери і власної долі» [7, с. 9].

Тема землі, праці на ній, любові до неї – провідна у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського і О.А.Захаренка. Саме з неї, з землі, росте семіосфера національного духу їхнього вчення, коріння якого заглиблене у предковічну хліборобську культуру українців, а крона проросли у інформаційному просторі ХХІ ст.

«Ми йшли в степ, сідали на вершині кургану, дивилися на широкі поля, засіяні пшеницею, милувалися квітучими садами й стрункими тополями, синім небом і співом жайворонка. Захоплені красою землі, де жили діди, прадіди, де нам судилося прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила нас», [18, с. 256], – пише В.О.Сухомлинський. «Землю треба берегти не лише для себе, а й для прийдешніх поколінь, щоб знали наші

нащадки, якого вони роду, якого племені, щоб пишалися своїм минулим, вірили у майбутнє» [8, с. 131], – вторить йому Захаренко.

І В.Сухомлинського і О.Захаренка об'єднує утвердження ними основного закону християнської моралі – любові до ближнього і ідеї кордоцентризму – домінуючих рис української ментальності. В основі їх педагогіки – філософія серця, яка пронизує всі їхні праці, а особливо епістолярні, зокрема – листи до синів.

В «Десяти заповідях синам» О.А.Захаренко записав: «Любіть Україну – вашу власну державу не на словах, а на ділі, роблячи все, аби вона була процвітаючою, міцною, багатою, незалежною, розумною і щасливою...

Для нас важливий дієвий патріотизм. Він розпочинається від батьківської садиби, хати, села, міста, України. Сини мої, знайте своїх близьких і далеких родичів, спілкуйтесь з ними, а якщо в когось горе – допоможіть. Можливо, доля вас розкидає далеко один від одного. Летіть на крилах до того, хто потребує підтримки. Ваша родина велика, її не треба забувати, не можна цуратись, сваритись. Пам'ятайте, що то рідна кров, що то вінок, сплетений з лаврових гілочок найстаршим поколінням...

Любіть життя, бо воно єдине і ніколи не повториться, навіть на тому світі. Насолоджуйтесь життям, живіть так, щоб ніхто вам не дорікнув, що ви просто животіли, залиште після себе добрий слід. А ще прошу вас, діти мої, ніколи нікому не кланяйтесь не ставайте на коліна перед ворогом і начальством...

Хай доля посміхається вам і вашим сім'ям весняним сонечком завжди і всюди!» [9, с. 211, 212, 213].

Тепер звернемось до «Листів до сина» В.О. Сухомлинського. В них автор порушує вічно актуальні проблеми громадянського, морального, фізичного, естетичного виховання молодих людей. Наведемо декілька фрагментів з них.

Лист 19. «Стрижень, серцевина людської особистості – це те святе, що повинно ... стати дорожчим за життя – честь, гідність, гордість громадянина. Любов до Вітчизни і любов до людей – ось два стрімких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму» [13, с. 641].

З ініціативи О.А.Захаренка у Сахнівській школі учні, їх батьки, педагоги, випускники школи минулих літ створили «Енциклопедію шкільного роду» - «родове дерево» кожного роду с.Сахнівки, як пам'ять про односельців села. Згадуючи своїх пращурів, кожний сельчанин побуває в день Проводів на цвинтарі, пом'яне померлих, зазирнувши у «Енциклопедію шкільного роду». «Любий друже! Проводи – це подія для всього села, яка єднає родини. Скористайся такою можливістю виховання в душі дитини любові до родини, рідного краю, а значить – реального патріотизму, який розпочинається з лелечого гнізда, що примостилося на телеграфному стовпі або на батьківській хаті» [8, с. 108].

Мета «Енциклопедії шкільного роду» - виховання патріотичних почуттів у дітей, які джерелюють зі святих глибин любові до батьків, своєї родини, землі, отчого дому, пам'яті предків.

Отже, творення педагогіки О.А.Захаренка – шлях від глибокого наукового осмислення минувшини, до сьогодення, до нас – його сучасників. Це творення в неперспективному селі педагогіки майбутнього, спільно з колегами, школярами, батьками, громадськістю Сахнівки і не тільки. До цієї справи було прилучено громаду сусідніх сіл, яка брала участь у будівництві клубу, школи, басейну. Об'єднувала школа краян також за допомогою шкільного телецентру, трансляції якого дивились не тільки сахнівці, а й мешканці 18 сусідніх сіл.

Ми, уманчани, мали дуже тісні зв'язки з О.А.Захаренком: відвідували Сахнівку (згадаймо величну неповторну акцію будівництва оригінального комплексу «Криниця совісті», його відкриття, яке перетворилось в величину рідкісну педагогічну всеукраїнську акцію, учасниками якої були і педагоги, і аспіранти з Уманського педагогічного інституту). Олександр Антонович певний час працював в Уманському педагогічному інституті, що дало змогу часто спілкуватись з ним і студентам, і магістрантам, і аспірантам, і педагогам.

Мої особисті контакти з Сахнівською школою почалися ще раніше, коли випускники їхали аж до Кам'янця-Подільського «вчитися на вчителя» у

педагогічному інституті, одна з них – нинішня вчителька початкових класів Сахнівської середньої школи Світлана Василівна Святенко.

То ж дякуємо сухомлинцям України, НАПН України – В.Г.Кременю, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинській за нинішнє зібрання і такий глибинний його зміст: «В.О.Сухомлинський і О.А.Захаренко: вивчати минуле, творити сьогодні, передбачати майбутнє», яке творили і створили ці два велети духу. Очевидно, проблема, поставлена у назву нинішнього форуму, сьогодні розв'язана не буде, але початок її дослідження зроблено.

На завершення пропоную доповнити блискучий, знайдений академіком О.Я.Савченко варіант популяризації вчення В.О.Сухомлинського наступними, десь близькими до Конкурсу імені А.Макаренка, що проводяться в Російській Федерації (Положення про цей конкурс опубліковане в журналі «Сельская школа» № 6 за 2003 рік на с. 3-6) заходами:

- оголосити Всеукраїнський конкурс на краще, змістовніше впровадження в практику дошкілля, школи, позашкільної установи ідей В.О.Сухомлинського, О.А.Захаренка;
- проводити раз у два, чи три роки конкурс на оригінальне, новітнє прочитання недосліджених ідей цих педагогів-мислителів студентами, бакалаврами, магістрами, аспірантами, докторантами чи й педагогами-практиками, з відповідними стимулами: переможцям надати, для прикладу, право вступу на державні місця до магістеріуму, аспірантури, докторантури; безкоштовне друкування праць дослідників у фахових виданнях, тощо.

Отже, здійснене нами дослідження дає підстави до таких висновків:

- на основі педагогіки минулого обидва сільські педагоги-мислителі запропонували наступне і окреслили школу майбутнього:
- дітей належить привертати до навчання, до знань з найніжнішого віку, при тім не клас, не парти, не дошка та крейда мають бути атрибутами заняття, а поле, луг, сад; і не шкільний дзвінок має кликати дітей на урок, а музика сонячних кларнетів життя, - спів жайворонка, кування зозулі, хор лісових дзвіночків, кришталева кантилена струмочка;

- на власному прикладі і В.О.Сухомлинський, і О.А.Захаренко, переконливо довели, що сільська школа – центр духовності, науки, культури, виховання; вона успішно функціонує з сільською громадою, живе її проблемами, як комплекс; школа має бути попереду розвитку суспільства, бодай на півроку, але попереду; школа має вчити учнів самоосвіті, яка їм буде необхідна впродовж всього життя; школа має вчити дітей мислити;
- О.А.Захаренко запропонував святу мету школи, яка ставить собі майже непосильне завдання - «розпочати зміну менталітету нашого народу. Кожна сім'я має знати як історію свого народу, так і історію свого регіону, району, села, сім'ї» [8, с. 66].

І В.О.Сухомлинський, і О.А.Захаренко створювали умови посиленого навчання учнів у школі завдяки безкоштовному репетиторству, завдяки можливості повторно відповісти певний матеріал і отримати бажану оцінку. Тому нинішнє профільне навчання, завданням якого і є розвиток творчих здібностей учнів старшої школи відповідно з їх інтересами і нахилами, є прямим продовженням ідеї В.О.Сухомлинського і О.А.Захаренка про обдарованість кожної дитини. І в цьому чітко окреслюється місток від їх вчення до можливостей вчитися за вибором в школі ХХІ століття.

Як програма дій на близьку і подальшу перспективу звучать слова великих педагогів:

- у В.О.Сухомлинського: «Продовжуючи себе в своїх вихованнях, ми творимо не тільки людину. Ми творимо самий час. Дух часу, взаємовідносини між людьми – все це залежить від того, які ми з вами, від того, яка школа, що їй народ ввіряє своє майбутнє» [17, с. 394].
- у О.А.Захаренка: «Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно в стократ цінніше від матеріального. Повторімося в наших вихованнях прекрасними рисами національної культури, патріотичним духом любові до свого народу, любові до вищої якості людини – творчості!» [7, с. 5].

Ця ідея – домінантна у виховній системі його школи. То ж не випадково щодня зустрічає Сахнівська школа своїх дітей давнім мудрим гаслом:

«Поспішайте робити добро людям». Поруч годинник, що методично відсікає кожен секунду життя, нагадуючи: «Поспішайте, щоб не запізнитися».

Література

1. Академік із Сахнівки / Під ред. А.І.Кузьмінського. – Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 448 с.
2. Біла книга національної освіти України / За заг. ред. акад. В.Г.Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
3. Булышко Д.М. Социальное время / Новейший философский словарь / Сост. А.А.Грицанов. – Мн.: Изд. В.М.Скакун, 1998. – С. 656-658.
4. Выготский Л. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 93с.
5. Запорожан В.М. Шлях до ноетики / В.М. Запорожан. – Одеса: Одеський державний медичний університет, 2008. – 284 с.
6. Захаренко О.А. Поради колезі, народжені в школі над Россю: роздуми педагога / Захаренко О.А. Черкаси, «Агрополіс», 2002. – 108 с.
7. Захаренко О.А. Поспішаймо робити добро / Роздуми педагога-академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини. – Черкаси, 1997. – 28 с.
8. Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216 с.
9. Захаренко О.А. Десять заповідей синам / Захаренко О.А. Слово до нащадків. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – с. 211-213.
10. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь / 2-е изд., Стереотип. – М.: Изд. центр «Академия», 2005. – 176 с.
11. Кохановский В.П., Пржиленский В.И., Сергадеева Е.А. Философия науки. Учеб. пособие. – М.: ИКЦ «МарТ», 2005 – 496 с.
12. Никитин В.А. Идея образования или содержание образовательной политики. – К.: Оптима, 2004. – 205 с.
13. Сухомлинський В.О. Лист до сина / Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: В п'яти т. – К.: Рад школа, 1977. – Т.3. – С. 583-657.
14. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: В п'яти т. – К.: Рад школа, 1977. – Т.4. – С. 7-350.
15. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: В п'яти т. – К.: Рад школа, 1976. – Т.І, с. 53-206.

16. Сухомлинський В.О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: В п'яти т. – Статті. – К.; Рад школа, 1977. – Т.5, с. 122-139.
17. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: В п'яти т. – К.: Рад школа, 1977. – Т.4, с. 393-626.
18. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: В п'яти т. – К.: Рад школа, 1977. – с. 7-279.
19. Сухомлинский В. А. «Чем лечит мозг – мыслью, трудом, творчеством – или лекарствами? (Некоторые итоги 35-летнего исследования) / Обережно: дитина! В.О. Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб./ Упоряд. Т.В. Філімонова; за наук. ред. проф. О.В.Сухомлинської. – Луганськ: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. – с. 240-263.
20. Ясперс К. Введение в философию / Пер. с нем. Под. ред. А.А. Михайлова. – Мн.: Профилен, 2000. – 192 с.